METODOLOGIA DE APRECIERE A PROBELOR OBȚINUTE ILEGAL ÎN PROCEDURA PENALĂ: STANDARDELE REGIONALE ȘI PROBLEMELE DE DREPT NAȚIONAL

METHODOLOGY FOR ASSESSMENT OF ILLEGALLY OBTAINED EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEDURE: REGIONAL STANDARDS AND NATIONAL LAW PROBLEMS

CZU: 343.14 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.30

Svetlana LEONTIEVA[1],
Vlad TODERICA[2]

ABTRACT. *In analyzing evidence obtained illegally it is essential to address both regional standards and specific aspects of national law. The correct assessment of these aspects is crucial for ensuring fair justice and respect for fundamental rights. In order to assist the adoption of decisions by judges and prosecutors in the matter of illegally obtained evidence, at the end of the article we propose some methods developed on the basis of comparative research, which are based on the regional jurisprudence of some member states of the European Union. These methods incorporate different rationales for excluding illegally obtained evidence and allow us to assess the impact of the violation of legal norms on the collection of evidence.*

Keywords: *weight of evidence, reliability, reasonableness, effective remedy, regional standards, judicial discretion.*

REZUMAT. *În analiza probelor obținute ilegal este esențial să fiu abordate atât standardele regionale, cât și aspectele specifice de drept național. Aprecierea corectă a acestor aspecte este crucială pentru asigurarea unei justiții echitabile și respectarea drepturilor fundamentale. Pentru a asista adoptarea deciziilor de către judecători și procurori în materia probelor obținute ilegal, la sfârșitul articolului propunem unele metode elaborate în baza cercetării comparative și se bazează pe jurisprudența regională a unor state membre ale Uniunii Europene. Aceste metode încorporează diferite rațiuni pentru excluderea probelor obținute ilegal și ne permit să evaluăm impactul încălcării normelor legale asupra strângerii probelor.*

Cuvintele-cheie: *aprecierea probelor, fiabilitatea, raționamentul, remediu efectiv, standarde regionale, discreția judiciară.*

Problemele de admisibilitate a probelor în cadrul procedurii penale au devenit deosebit de importante în Republica Moldova în contextul afirmării dorinței ferme de a adera la spațiul de libertate, justiție și securitate al Uniunii Europene. În general, CtEDO lasă formularea normelor exacte în materia admisibilității la discreția legiuitorului național, indicând totuși unele situații care necesită excluderea probelor

[1] Svetlana LEONTIEVA, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: 0009-0005-2481-533X, email: leontievasvetlana58@gmail.com,
[2] Vlad TODERICA, Universitatea de Stat din Moldova, ORCID: 0009-0001-4598-6198, email: mr.toderika@gmail.com

ilegale. Acestea includ cazuri în cazul în care dovezile au fost obținute prin tortură sau rezultă din provocare. Abordarea este mai puțin clară în alte cazuri, inclusiv în cele în care probele au fost obținute cu încălcarea prevederilor CEDO. Chiar dacă CtEDO recunoaște excluderea probelor ca mijloc cheie (deși nu unicul mijloc) pentru a furniza un remediu efectiv, în practică utilizarea probelor ilegale, chiar și acolo unde ele joacă rolul decisiv, este adesea tolerat.

Chiar și atunci când probele ilegale sunt decisive, utilizarea acestora este adesea permisă. Acest lucru este valabil mai ales în cazul probelor adunate cu încălcarea dreptului la viață private, în asemenea situații CtEDO cel mai probabil va accepta bazarea pe astfel de probe. CtEDO de asemenea consideră că interesul public în efectuarea urmăririi penale este relevant, sugerând că încălcările legii și drepturilor fundamentale în colectarea probelor ar putea fi mai acceptabile acolo unde există este un interes public sporit.

Curtea de Justiție a Uniunii Europene nu are un corp extins de jurisprudență care ar explica remediile efective în cazul acumulării probelor cu încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale. Cu toate acestea, în jurisprudența recentă, sugerează că regulile de excludere trebuie să fiu aplicate probelor obținute cu încălcarea legislației UE, unde în primul rând, acuzatul nu a putut să-și expună efectiv poziția sa referitor la probele. Însă, CJUE nu a explicat detaliat cum trebuie să fie realizată această evaluare a probelor și nu a explicat de ce această circumstanță impune excluderea obligatorie a probelor [7].

Legislația statelor membre ale UE în materia admisibilității probelor variază enorm. În ultimul deceniu, modificările legale în statele membre au sporit nivelul de discreție pe care îl au judecătorii, sugerând că ultimii pot admite probele obținute cu încălcarea drepturilor fundamentale. Acestea includ fie prevederile legale care împiedică instanțele să trateze probele ca inadmisibile pe motiv că au fost obținute cu încălcare a normelor procedurale sau a prevederilor legale, care stabilesc standarde probatorii mai inferioare în situații în care persoane sunt acuzați de infracțiuni grave. Sistemele juridice oferă judecătorilor o putere de apreciere pentru a decide dacă admite proba obținută cu încălcări.

Divergențele dintre regimurile juridice ale statelor membre UE sunt determinate de tradițiile constituționale, ceea ce face dificilă abordarea problemelor legate de probele, fie prin crearea de noi standarde regionale sau prin inițierea unor reforme de drept și practică la nivel național [12].

O provocare semnificativă pentru a aborda deficiențele în contestarea probelor obținute cu încălcările procedurale, este dorința de a nu împiedica capacitatea instanțelor de judecată de a atrage la răspundere o persoană care a comis infracțiune, ori indiferent de intimă convingere a judecătorului, acesta va fi acuzat că o persoană care a comis infracțiunea este achitată ca urmare a excluderii probelor, în special dacă probele au fost pertinente.

În practică, în mod normal probele sunt admise, excluderea probelor ilegale fiind mai degrabă o excepție decât o regulă. Chiar și acolo unde sunt obligații aparent clare de a exclude probele, în legea procesual penală adesea include condiții precum „încălcări de fond" sau „fundamentale" și încălcările mai puțin semnificative, pentru a permite instanțelor să se bazeze pe probe. Totodată, judecătorii se bazează pe standardele regionale și internaționale privind drepturile omului pentru a justifica excluderea probe ilegale, când încălcările sunt grave.

Evident, nu este ușor să dezvolte și să implementeze sisteme eficiente pentru aprecierea mijloacelor de probă. În parte, acest lucru este cauzat de presiunea enormă asupra tuturor celor care lucrează în sistemul justiției penale, mai ales judecătorilor și procurorilor, de un număr mare de varietăți de încălcare a drepturilor și libertăților: ilegalitățile în colectarea probelor poate varia de la extrem de gravă la relativ ușoară. Încălcarea poate fi scurtă și accidentală, fie autoritățile pot încălca intenționat legea, știind că pot rămâne nepedepsiți. În același timp, proba în cauză poate fi o parte crucială a acuzării sau o parte nesemnificativă a acestuia.

Există situații în care probele trebuie excluse fără îndoială, acestea includ situațiile în care ilegalitatea face probele nesigure, în cazul provocărilor sau atunci când probele au fost obținute prin tortură, tratament inuman sau degradant. În plus, pare inevitabil că este necesar ca legea să acorde un anumit grad de discreție judiciară pentru a permite instanțelor să analizeze fiecare situație particulară aparte: nu există nicio modalitate prin care legislația să poată aborda toate variantele posibile.

Într-adevăr, există riscul ca instanțele să găsească modalități de a concluziona că actele prin care au fost administrate probele nu sunt ilegale și că situația într-o cauză penală specifică nu intră în sfera regulilor stricte prevăzute de codul de procedură penală, dacă nu li se acordă discreție. Cu toate acestea, pentru a asigura rezultate corecte, consistente și în vederea consolidării încrederii în statul de drept, această discreție nu trebuie să fie nelimitată. Discreția judiciară trebuie să fie ghidată de principii convenite și exercitată în mod corect, consistent și transparent.

Având în vedere lipsa de claritate în legislația și practica regională și națională, vom examina principiile de bază pentru a defini când probele ar trebui întotdeauna excluse și cum ar trebui exercitată discreția judiciară. Prin urmare, am examinat perspectiva normativă privind excluderea probelor obținute ilegal și principalele rațiuni pentru excluderea probelor obținute ilegal: fiabilitatea, principiul descurajării sau disciplinar, principiul protecției și principiul integrității.

Aceste raționamente nu oferă reguli clare și niciuna dintre ele luate separat nu oferă o justificare generală convingătoare. Luate împreună, însă, ele constituie punctul de plecare pentru un cadru normativ valoros, care ajută la explicarea de ce, în anumite circumstanțe, probele ar trebui întotdeauna excluse și, în cazurile în care discreția judiciară este adecvată, ele furnizează un cadru principial în cadrul căruia această discreție ar trebui aplicată.

Fiabilitatea probelor. Adevărul poate fi stabilit doar pe baza informațiilor fiabile. Prin urmare, instanțele trebuie să-și întemeieze deciziile doar pe probe care nu ridică nicio îndoială cu privire la autenticitatea sau acuratețea lor. Fiabilitatea probei ține de fondul cauzei penale, aptitudinea fiecărei probe individuale de a servi la aflarea adevărului reprezentând un plan distinct de loialitatea sau legalitatea obținerii mijlocului de probă, care se constituie într-o condiție prealabilă de primire în materialului probatoriu a acestuia [10]. Având în vedere rolul central pe care îl joacă stabilirea adevărului în justiția penală, orice îndoială că circumstanțele în care s-au obținut probele ar fi putut afecta fiabilitatea și acuratețea acestora este suficientă pentru a le considera nesigure.

Fiabilitatea și acuratețea probelor pot fi afectate de mai mulți factori care nu rezultă neapărat din acțiuni ilegale, de exemplu, trecerea timpului, contaminarea materialului criminalistic sau erori tehnice în colectarea sau înregistrarea datelor. Cu toate acestea, fiabilitatea poate fi afectată și de modul ilegal în care s-au obținut probele. Curtea Europeană a Drepturilor Omului confirmă această ideea afirmând că "calitatea probelor trebuie luată în considerare, inclusiv dacă circumstanțele în care au fost obținute pun la îndoială fiabilitatea sau acuratețea lor" [8]. Astfel, deși fiabilitatea pare să se concentreze asupra calității probelor în sine și nu asupra calității (legalității) adunării probelor, modul în care se obține o probă poate fi, de asemenea, relevant.

Unul dintre cele mai clare exemple în care fiabilitatea este afectată de adunarea ilegală a probelor este reprezentat de mărturisiri sau alte declarații incriminatorii obținute prin tortură sau tratamente inumane și degradante. Pe lângă faptul că consideră aceste acte ofensatoare pentru standardele normale de umanitate și decență, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat că probele obținute în aceste moduri sunt prin natura lor nesigure, deoarece persoana supusă torturii va spune orice - adevărat sau nu - ca fiind cel mai scurt mod de a se elibera de chinul torturii". Un alt exemplu în care Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat că nerespectarea procedurilor și măsurilor adecvate pune la îndoială fiabilitatea probelor este reprezentat de perchezițiile efectuate în încălcarea regulilor legale care prevăd prezența martorilor independenți pentru a elimina orice îndoială cu privire la plantarea probelor [1, pct. 144; 8, pct. 56].

Trebuie să fiu aplicate reguli stricte de excludere, deoarece probele nesigure nu pot fi folosite. În timp ce instanțele pot avea o anumită discreție în determinarea dacă modul în care au fost obținute probele pune la îndoială fiabilitatea lor, odată ce astfel de îndoieli sunt stabilite, instanțele ar trebui să fie obligate să excludă probele nesigure. În contextul probelor obținute prin tortură, de exemplu, există o obligație clară și inalienabilă pentru state de a „asigura că orice declarație care este stabilită că a fost făcută ca rezultat al torturii nu va fi invocată ca probă în orice procedură". [4]

În cazul Lisica împotriva Croației, poliția a găsit probe incriminatorii în timpul unei percheziții neautorizate a unui vehicul privat care aparținea unuia dintre

solicitanții suspectați de jaf. Nici solicitanții, nici avocații lor nu aveau cunoștință despre percheziție. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a concluzionat că absența oricărui martor independent la percheziție pune la îndoială fiabilitatea acesteia, care nu putea fi eliminată. Îndoielile cu privire la fiabilitatea probelor au fost întărite de faptul că probele au fost găsite doar în timpul celei de-a doua percheziții, în timp ce prima percheziție, legal autorizată, nu a dus la astfel de constatări. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a subliniat că acordă o importanță semnificativă aspectelor în materie de justiție penală, observând că ofițerul de poliție nu poate fi considerat independent, deoarece forțele de poliție fac parte din aparatul de stat și acționează în cadrul procedurilor penale ca aliați ai acuzării. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a concluzionat că modul în care aceste probe au fost folosite în procedurile împotriva solicitantului a avut un efect asupra procedurilor în ansamblu și a dus la nerespectarea cerințelor unui proces echitabil [8].

Raționamentul disciplinar. Termenul "probe obținute ilegal" implică faptul că organele de urmărire penală, în îndeplinirea datoriei lor de a aduna probe într-o caaza penală, au încălcat prevederile legale. Excluderea probelor este, de asemenea, justificată printr-un raționament disciplinar conform căruia instanțele trebuie să excludă probele obținute ilegal pentru a descuraja autoritățile statale să comită abuzuri sau acte ilegale în investigarea infracțiunilor. Procuratura și organele de urmărire penală nu trebuie să obțină beneficii de la încălcarea legii și, dacă judecătorii o să excludă în mod obișnuit probele obținute ilegal, acest lucru va transmite un mesaj că nu există beneficii din acțiuni în afara legii.

Raționamentul disciplinar este strâns legat de necesitatea de a preveni abuzurile de putere și de a menține statul de drept. Dacă aceste abuzuri rămân nerezolvate, ele pot afecta în mod semnificativ încrederea publică în echitatea justiției penale. Dacă raționamentul disciplinar ar fi aplicat strict, acesta ar putea duce la excluderea probelor și la achitarea persoanelor care sunt în mod real vinovate. Aceasta este disproporționat în cazurile în care încălcarea regulilor legale este relativ minoră și neintenționată.

Din acest motiv, spre deosebire de raționamentul privind fiabilitatea, care implică aplicarea unei reguli stricte de excludere, aplicarea raționamentului disciplinar oferă în mod obișnuit instanțelor o anumită discreție pentru a permite echilibrarea diferitelor interese. Unul dintre aspectele relevante pentru această evaluare ar fi motivele poliției. În cazurile în care ofițerii au încălcat intenționat legea, necesitatea excluderii probelor pentru a preveni viitoarele abuzuri ar fi mai mare decât în cazurile în care încălcarea a avut loc din greșeală.

Raționamentul disciplinar nu poate fi aplicat ca unicul raționament pentru a determina admiterea sau excluderea probelor obținute ilegal. În mod remarcabil, raționamentul descurajării nu se referă la ilegalitatea „probelor obținute de persoanele private", adică probe care nu au fost obținute de către oficialii statului. Dacă instanțele ar fi ghidate doar de raționamentul descurajării, probele obținute ilegal de

către părți private ar putea fi admise în cazurile penale și folosite pentru condamnare. Această abordare a fost respinsă în mod clar în recenta hotărâre a Curții Europene a Drepturilor Omului în cazul Ćwik împotriva Poloniei, unde admiterea declarațiilor obținute prin tratamente inumane de către părți private a fost considerată incompatibilă cu dreptul la un proces echitabil [5, pct. 88-89].

Remediu efectiv. Scopul principal al remediului efectiv este de a proteja titularul drepturilor de consecințele unor încălcări. Cu alte cuvinte, dacă un sistem legal stabilește anumite standarde pentru anchetele penale, oamenii trebui să aibă drepturi corespunzătoare. Dacă aceste drepturi sunt încălcate, persoana suspectată sau acuzată nu ar trebui să fie dezavantajată din cauza încălcării, iar probele obținute prin încălcare nu ar trebui să fie utilizate împotriva persoanei suspectate sau acuzate. Acest raționament pare să fie susținut de CJUE în cazul Prokuratuur [2, pct. 42]: trebuie menționat că obiectivul normelor naționale privind admisibilitatea și utilizarea informațiilor și probelor este, de a preveni ca informațiile și probele obținute ilegal de a prejudicia în mod nejustificat persoanei care este suspectată în comiterea infracțiunii.

Raționamentul reparatoriu este bazat pe dreptul la un remediu efectiv care garantează că „orice persoană ale cărei drepturi și libertăți garantate de legislația Uniunii Europene sunt încălcate are dreptul la un recurs efectiv în fața unui tribunal” [3, art. 13, 47(1)]. Susținem că pentru ca remediul să fie efictiv, suspectul trebuie pus, pe cât posibil, în poziția în care s-ar fi aflat în cazul încălcării drepturilor de nu avusese loc. Astfel, remediul trebuie pe cât posibil, să aibă efect de plasare a suspecților sau acuzaților în aceeași poziție în care aceștia s-ar fi regăsit dacă încălcarea nu ar fi avut loc. Spre deosebire de raționamentul disciplinar, raționamentul reparatoriu se concentrează pe drepturile persoanei acuzate, așa că nu au importanță motivele sau intenţiile conduitei poliției.

Reieșind din cele expuse, conchidem că procesul de colectare a probelor este în general complex și poate implica diferite încălcări al cadrului legal aplicabil. Acestea pot include încălcări grave al dreptului la apărare, cum ar fi refuzul complet de acces la avocat, precum si abaterile procedurale mai puțin grave și tehnice.

În cazul în care normele de excludere sunt reglementate detaliat în dreptul național, instanțele dispun în general de mai puțină libertate de a aplica diferite remedii dacă probele sunt considerate ilegale. Același lucru este valabil și pentru regulile de excludere consacrate la nivel internațional sau regional în Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europeane, Convenția Europeană pentru Protecția Drepturilor Omului și Libertăților fundamentale, Pactul internațional pentru drepturile civile și politice, etc. Cu toate acestea, acolo unde instanțele au o anumită puterea discreționară în alegerea potrivită remediului probatoriu există o lipsă generală de îndrumare în modul în care aceasta evaluarea trebuie efectuată. Acest lucru duce la lipsa de consistență, uniformitate și securitatea juridică în raționamentul instanțelor. În absența unor standarde naționale clare, există o dependență excesivă

de jurisprudență CtEDO pentru a suplini lacunele existente în legislație și practică. Cu toate acestea, deciziile adoptate de CtEDO pot fi prea complexe și imprevizibile pentru a oferi o îndrumare clară pentru soluționarea problemelor legate de probele ilegale.

Aprecierea problemelor obținute ilegal în procedura penală necesită o abordare echilibrată între standardele regionale și specificitățile dreptului național. O atenție deosebită trebuie acordată respectării drepturilor individuale și asigurării unui proces echitabil, în conformitate cu normele internaționale și constituționale.

Așadar, instanțele urmează să verifice modul în care au fost colectate probele, în special încălcările normelor procedurale care reglementează procesul de acumulare a probelor, dacă apar îndoieli cu privire la fiabilitatea și acuratețea dovezilor, probele urmează a fi excluse.

Dacă nu există nicio îndoială cu privire la fiabilitatea dovezilor, următorul pas de evaluare urmează să abordeze impactul încălcării asupra echității procedurilor. Obiectivul acestei etape a procedurii este evaluarea impactului în care includerea și utilizarea potențială a probelor obținute ilegal afectează echitatea procesului.

Ca următorul pas, urmează a fi aplicat filtrul de integritate. Acest pas se adresează diverse interese publice care sunt relevante pentru păstrarea încrederii publice și integritatea procesului penal.

În final, afirmăm că aplicarea raționamentelor descrise mai sus, în primul rând, are scopul de a sprijini decizia judiciară, dar poate fi folosită de factorii de decizie pentru a modifica legislația națională acolo unde remedii efective nu sunt prevăzute de lege sau nu sunt aplicabile în practică.

Referințe bibliografice:

1. *Ayetullah Ay vs. Turkey*, nr. 29084/07 și 1191/08, ECHR din 27 octombrie 2020. Citat [30.11.2023]. Disponibil:
2. https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-205373%22].
3. Cauza C-746/18 H.K. and Prokuratuur, CJEU din 2 martie 2021. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=18B09AA4F6BEBE71EFF1369D6EE67E3B?text=&docid=238381&pageIndex=0&doclang=RO&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=341411.
4. Carta drepturilor fundamentale a uniunii europene nr. 2010/C 83/02. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF.
5. Convenţia împotriva torturii şi altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, nr. 130 din 10.12.1984. Publicat: 30-12-1998 în Tratate Internationale Nr. 1 art. 130. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115576&lang=ro.

6. *Cwik v. Poland*, nr. 31454/10, ECHR din 5 noiembrie 2020. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-205536%22]}.
7. Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings.
8. European Union Agency for Fundamental Rights, Rights of suspected and accused persons across the EU: translation, interpretation and information, 2016. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://fra.europa.eu/en/publication/2016/rights-suspected-and-accused-persons-across-eu-translation-interpretation-and.
9. Lisica vs. Croatia, nr. 201000/06, ECHR din 25 februarie 2006. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-147196%22]}.
10. Megrelishvili vs. Georgia, nr. 30364/09, ECHR din 7 mai 2020, para.33. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://laweuro.com/?p=12018.
11. Operează excluderea probelor întotdeauna prin sancțiunea nulității? Citat [28.11.2023]. Disponibil: https://www.juridice.ro/566643/opereaza-excluderea-probelor-intotdeauna-prin-sanctiunea-nulitatii.html.
12. Remedies for a Violation of the Right to Counsel During Criminal Proceedings in the European Union: An Empirical Study. În: Utrecht Law Review, Vol. 14, No. 1, p. 18-60, 2018. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3128785.
13. Unlawful evidence in Europe's courts: principles, practice and remedies. Elaborat de organizația neguvernamentală Fair Trials. Citat [30.11.2023]. Disponibil: https://www.fairtrials.org/app/uploads/2021/11/DREP-report.pdf.